

چکیده

این تحقیق با هدف دستیابی به میزان تأثیر اجرای برنامه‌های آموزش استفاده از کتابخانه در بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی شاغل به تحصیل در دانشگاه علوم و تحقیقات تهران در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۶ انجام شده است. آزمودنی‌های این تحقیق از بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته‌های غیرکتابداری موجود در دانشگاه به صورت تصادفی انتخاب شده‌اند. یک گروه از آزمودنی‌ها با کمک بروشور و گروه دیگر از طریق حضور در کلاس آموزش داده شده‌اند. سپس هر گروه با گروه گواه خود مقایسه شده و در انتها هر دو گروه، پس‌آزمون نیز با یکدیگر مقایسه شده‌اند تا میزان اثربخشی آنها با یکدیگر مقایسه شود. نتایج به دست آمده حاکی از مؤثر بودن آموزش‌های ارائه شده می‌باشد. و در بین دو روش آموزشی بروشور و کلاسی، در ۱۲ مورد آموزش کلاسی برتری معناداری نسبت به روش آموزشی از طریق بروشور داشته است، در موارد دیگر یا تفاوت معنادار نبوده و یا تفاوت وجود نداشته است. از میان ۳۴ نکته آموزش داده شده، تفاوت پس‌آزمون‌ها با پیش‌آزمون‌ها در روش دوره آموزش کلاسی در ۱۸ مفهوم و در روش آموزشی بروشور در ۱۵ مفهوم معنادار بوده است.

کلیدواژه‌ها

آموزش استفاده از کتابخانه؛ کتابخانه دانشگاهی؛ دانشجویان تحصیلات تکمیلی؛ دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات. آموزش کلاسی؛ بروشور آموزشی

بررسی تأثیر
اجرای برنامه‌های آموزش استفاده از کتابخانه
بر توانایی استفاده از کتابخانه در بین دانشجویان
دوره تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی
واحد علوم و تحقیقات تهران

علی بیرانوند^۱ | دکتر ابراهیم افشارزنجانی^۲ | بهاره بخشی^۳ | علیرضا محمدنژاد گنجی^۴ | بهمن بیرانوند^۵

دریافت: ۱۳۸۷/۸/۲۸ پذیرش: ۱۳۸۸/۲/۱

مقدمه

اندیشه آموزش استفاده از کتابخانه اندیشه جدیدی نیست. از دهه ۱۹۴۰ به بعد حمایت دولت ایالات متحده از کتابخانه‌ها، گسترش رو به ازدیاد حجم انتشارات علمی و فنی، فراهم کردن خدمات برای دانشجویان که تعداد آنها رو به افزایش بود، رشد سریع مجموعه‌ها، تغییراتی که در روش‌های ذخیره و بازیابی اطلاعات ایجاد شد از جمله عوامل جلب توجه به آموزش استفاده از کتابخانه بود. در این سال‌ها برنامه‌های چندی به اجرا گذاشته شد، ولی عملاً هیچ کدام موفقیت چندانی کسب نکردند. علت اصلی این عدم موفقیت بی‌اطلاعی کتابداران از جایگاه اجتماعی خود و عدم آمادگی آنها برای ایفای نقش و رسالتی بود که برعهده آنها گذاشته شده بود.

برنامه سه مرحله‌ای آموزش استفاده کنندگان که در ۱۹۴۹ توسط بخش دانشگاهی و تحقیقاتی انجمن کتابداران انگلیس پیشنهاد شد، نقطه عطفی در شروع برنامه آموزش استفاده کنندگان از کتابخانه‌ها به حساب می‌آید. این روند توجه به نقش آموزشی کتابداران و اجرای برنامه آموزش استفاده کنندگان در دهه ۷۰ قرن بیستم به اوج خود رسید. بیشتر برنامه‌هایی که در خلال دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ ارائه می‌شد بر مهارت‌های دسترسی به ابزار کتابشناختی تأکید داشت (بیگدلی، ۱۳۸۳).

امروزه، کتابخانه‌های دانشگاهی نگرانی قابل درکی را برای دانشجویانی که احتمالاً

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه پیام‌نور
biranvand@gmail.com

۲. عضو هیئت علمی دانشگاه اصفهان
e-afshar@hotmail.com

۳. دانشجوی دکتری علوم ارتباطات و عضو
هیئت علمی دانشگاه آزاد واحد دماوند

۴. عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد واحد دماوند

۵. کارشناس زبان و ادبیات فارسی

تنها کتابخانه‌های عمومی و کوچک مدرسه‌ای را در دسترس داشته‌اند ایجاد می‌کنند. علاوه بر این، افزایش مواد منتشر شده در سال‌های اخیر مشکلات عدیده‌ای را برای دانشجویان جهت پیدا کردن مواد و مطالب مورد نظر پیش می‌آورد. برنامه‌های آموزش استفاده‌کنندگان باید به استفاده‌کنندگان کمک کند تا ابهاماتی را که در کتابخانه با آن روبه‌رو می‌شوند از بین ببرد یا از شدت آن بکاهد.

ایتنر^۶ (۱۹۷۶)، معتقد است: «اساس آموزش کتابشناختی این است که در حین ارتباط کتابدار و مراجعه‌کننده، تعدادی از افراد آموزش ببینند، اما آنچه مهم است ماهیت سیستماتیک کار آموزش، شامل مجموعه‌ای از اصول تجسس در ارتباط با کتابخانه و مجموعه و خدمات آن و به‌کارگیری قوانین به‌منظور پیشبرد مجموعه‌ای از اهداف از پیش تعیین شده است. یادآوری می‌شود که آموزش استفاده‌کنندگان از کتابخانه تنها در برخورد کتابدار و مراجعه‌کننده خلاصه نمی‌شود، بلکه ماهیت این آموزش، رسالتی است که در برنامه آموزش استفاده از کتابخانه دنبال می‌شود». با آموزش استفاده‌کنندگان از کتابخانه می‌توان انتظار داشت که قشر آگاه‌تری از استفاده‌کنندگان به جامعه وارد شده و دید مثبتی، نسبت به محیط اطلاعاتی، در ذهن استفاده‌کنندگان ایجاد شود (بیرانوند، ۱۳۸۴). چنانچه راینسون می‌گوید: «من خودم را سرزنش خواهم کرد چنانچه دانشجویی به پایان دوره تحصیلی‌اش برسد بدون اینکه بداند چگونه از کتابخانه استفاده کند» (بیگدلی، ۱۳۷۷).

فیدزانی^۷ (۱۹۹۸) معتقد است که در برنامه آموزش استفاده از کتابخانه لازم است ابتدا هدف‌های اساسی و هدف‌های خاص دوره‌های درسی، محتوای درس‌ها، و شیوه تدریس دقیقاً مشخص شوند؛ آنگاه کتابخانه و گروه مسئول آموزش برنامه استفاده از کتابخانه می‌تواند تصمیم بگیرد چه اطلاعاتی مورد نیاز مراجعان و استفاده‌کنندگان از کتابخانه است و چگونه و از چه طریق می‌توان نیاز اطلاعاتی استفاده‌کنندگان را سریع‌تر برطرف کرد. هدف برنامه آموزش استفاده از کتابخانه، تشویق استفاده‌کننده به بهره‌گیری فعالانه از اطلاعات موجود در کتابخانه است. کتابدار یا گروه مسئول آموزش برنامه باید طریقه استفاده از اطلاعات و مواد موجود در کتابخانه را به استفاده‌کننده بیاموزد. از این‌رو، یکی از اهداف کلی برنامه آموزش استفاده‌کننده، در هر نوع کتابخانه، آگاه ساختن استفاده‌کنندگان از منابع موجود در کتابخانه و چگونگی استفاده از آنها می‌باشد.

پاول^۸ بر این باور است که آنچه دانشجویان باید یاد بگیرند عمیق‌تر از یافتن اطلاعات است؛ آنها باید دانش را کسب و جذب کنند تا آن را در زندگی خصوصی و حرفه‌ای خویش به کار بگیرند و یاد بگیرند چگونه نقش منحصر به فرد خویش را در گسترش و پیشرفت رشته خود ایفا نمایند (بیگدلی، ۱۳۸۳).

6. Intener
7. Fidzani
8. Powell

تعریف مسئله

در کنار پیشرفت دانش و فناوری، منابع علمی نیز به‌طور تصاعدی رو به گسترش است. این افزایش اطلاعات و منابع علمی در دو نوع چاپی و غیرچاپی شرایط ویژه‌ای را برای کتابخانه‌ها و مراجعان ایجاد کرده است. شرط لازم جهت استفاده بهینه از منابع کتابخانه، آگاهی از نحوه استفاده از این منابع می‌باشد. نتایج حاصل از تحقیقات نشان می‌دهد که آموزش نحوه استفاده از کتابخانه و ایجاد مهارت‌های جست‌وجوی اطلاعات در دانشجویان منجر به موفقیت و پیشرفت درسی آنان می‌شود.

بررسی پیشینه موضوع در کتابخانه‌های دانشگاهی ایران حاکی از آن است که درصد بالایی از کتابداران حتی منابع مرجع تخصصی را نمی‌شناسند (حمزه پور، ۱۳۷۱)؛ عدم توجه مسئولان به آموزش استفاده‌کنندگان و عدم شناخت ضرورت این آموزش‌ها از سوی مسئولان، و کمبود بودجه و نیروی انسانی و امکانات لازم برای آموزش نیز از مشکلات دیگر اجرای چنین برنامه‌هایی است (پریخ، ۱۳۸۳). علی‌رغم عدم آشنایی درصد بالایی از دانشجویان جدیدالورود به دانشگاه و اظهار تمایل آنان به شرکت در این آموزش‌ها بیش از نیمی از کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی چنین خدماتی ارائه نمی‌دهند (بیگدلی، ۱۳۸۳).

آشنایی با نحوه دسترسی به منابع و رفع نیازهای اطلاعاتی تنها به قشر خاصی از افراد محدود نمی‌شود. از آنجا که دانشجویان دوره تحصیلات تکمیلی با نگارش تحقیقات و پایان‌نامه دانشجویی سروکار دارند سعی شده از طریق این پژوهش میزان آشنایی آنها با برنامه‌های آموزش استفاده از کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی سنجیده شود و روش مناسب برای اجرای اینگونه برنامه‌های آموزشی ارائه گردد. در این پژوهش، مسئله اصلی کشف چگونگی تأثیر آموزش استفاده از کتابخانه بر دانشجویان دوره تحصیلات تکمیلی شاغل به تحصیل دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران است.

پیشینه پژوهش

پرتو (۱۳۶۸)، در تحقیقی با عنوان «بررسی نیازهای اطلاعاتی دانشجویان استفاده‌کننده از کتابخانه‌های دانشگاه شیراز»، با بررسی میزان آشنایی آنها با مواد و ابزارهای کتابخانه و شناخت مشکلات آنها در استفاده از کتابخانه، به دنبال بررسی لزوم اجرای برنامه آموزش استفاده از کتابخانه بوده است. نتایج به‌دست آمده نشان‌دهنده این است که صرف‌نظر از دیدگاه‌های متفاوت در مورد چگونگی آموزش کتابخانه‌ای، کتابداران جملگی بر مسئله آموزش توافق دارند.

عطاردی بيمرغی (۱۳۷۵)، در تحقيقي با عنوان «خودآموز استفاده از کتابخانه‌های پزشکی بر میزان آگاهی دانشجویان پزشکی در شناخت و نحوه استفاده از کتابخانه‌های پزشکی تأثیر دارد» به این نتیجه دست یافته است که ۶۰ درصد دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی ایران در بدو ورود به دانشگاه طرز استفاده از کتابخانه و منابع آن را نمی‌دانند.

مختاری (۱۳۷۵)، تحقيقي با عنوان «بررسی برنامه‌ها، روش‌ها و امکانات آموزش استفاده از کتابخانه‌های دانشگاه‌های دولتی شهر تهران و دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها و نظرات آنها در مورد برنامه ارائه شده» انجام داده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بیشترین برنامه‌های آموزشی که در کتابخانه‌های مورد بررسی اجرا می‌شود به ترتیب عبارت‌اند از: آشنایی با کتابخانه (۷۷/۴ درصد)، آموزش استفاده از برگه‌دان (۶۹/۸ درصد)، و آشنایی با منابع مرجع و تخصصی (۴۹/۱ درصد). بیشترین روش آموزشی مورد استفاده به ترتیب مربوط به آموزش موردی بر اساس درخواست مراجعه‌کننده (۸۳ درصد) و انجام بازدید (۵۴/۷ درصد) است. تعداد بسیار کمی از کتابخانه‌ها دارای امکانات آموزشی هستند. پربسامدترین زمان اجرای برنامه‌های آموزشی در ترم اول برای دانشجویان ورودی جدید است و ۶۷۳ درصد از مدیران معتقدند که زمان مناسب برای اجرای برنامه‌های آموزشی همان ترم اول است.

دونارد^۹ (۱۹۹۱)، معتقد است که آموزش استفاده‌کنندگان پرخرج است و از جنبه زمانی و مالی باید توجیه شود، به‌ویژه از جنبه‌های مالی که برای کتابخانه‌ها به‌عنوان مؤسسات غیرانتفاعی خیلی مهم است. اما دلایل متعددی می‌تواند این اقدام را توجیه کند: ۱) با اجرای این برنامه‌ها دانشجویان شیوه استفاده از میزان وسیعی از کتاب‌ها، مجلات، و ابزارهای کتابشناختی را، که قادر به دستیابی به آنها نیستند فرا می‌گیرند؛ ۲) وابستگی دانشجویان به کتابخانه و آشنایی آنها با نحوه استفاده از کتابخانه بیشتر می‌شود؛ ۳) یک کتابخانه بزرگ دانشگاهی نگرانی قابل درکی را برای دانشجویانی که احتمالاً تنها کتابخانه‌های عمومی و کوچک مدرسه‌ای را در دسترس داشته‌اند ایجاد می‌کند، علاوه بر این، افزایش مواد منتشر شده در سال‌های اخیر مشکلات عدیده‌ای را برای دانشجویان به‌وجود آورده است و برنامه آموزش استفاده‌کنندگان از شدت نگرانی استفاده‌کنندگان جدیدالورود که با ابهاماتی در کتابخانه روبه‌رو هستند می‌کاهد.

فیدزانی (۱۹۹۸) در تحقيقي به بررسی نیازهای اطلاعاتی و برنامه‌های آموزشی مورد نیاز دانشجویان دانشگاه بتسوانا پرداخت. نتایج تحقیق نشان داد که برنامه آموزش استفاده‌کنندگان در این دانشگاه در ابتدای سال تحصیلی و در هنگام ثبت نام دانشجویان به‌صورت تورهایی آموزشی برگزار می‌شود که شروع آن با یک ساعت درس آموزش کتابشناختی می‌باشد.

9. Downard

نتایج تحقیق همچنین نشان داد که کتابداران در ارزیابی این برنامه‌های آموزشی بیان کرده بودند که برنامه آموزش استفاده‌کنندگان به صورت کم‌عمق و در زمان نامناسبی ارائه می‌شود و نمی‌تواند مهارت‌های اساسی جست‌وجوی اطلاعات را برای دانشجویان به صورت دائمی فراهم آورد. دانشجویان نیز معتقد بودند برنامه آموزش استفاده‌کنندگان نمی‌تواند نیازهای اطلاعاتی آنها را تأمین نماید. نتایج دیگر تحقیق نشان داد که ۹۳ درصد دانشجویان برای استفاده مؤثر از منابع و امکانات کتابخانه خواستار آموزش در این زمینه بودند. همچنین ۸/۱۸ درصد از دانشجویان بیان کرده بودند که از خدمات لوح‌های فشرده، به خاطر دشواری به کارگیری، استفاده نمی‌کنند. در پایان تحقیق پیشنهاد شده است که برنامه آموزش استفاده‌کنندگان باید شامل موضوعاتی درباره آموزش ابزارهای بازیابی اطلاعات در کتابخانه باشد. همچنین ابزارهای جست‌وجوی اطلاعات قبل از شروع ترم تحصیلی برای دانشجویانی که پایان‌نامه می‌نویسند معرفی گردد تا بتوانند استفاده مؤثرتری از منابع و خدمات کتابخانه ببرند.

نتایج حاصل از مطالعه تحقیقات گذشته

در تحقیقات انجام شده در زمینه آموزش استفاده از کتابخانه بر ضرورت تشکیل دوره‌های آموزشی از دیدگاه شرکت‌کنندگان در تحقیقات انجام شده و به تأثیر بدون انکار این دوره‌ها در بالا بردن توانایی استفاده‌کنندگان از منابع اشاره شده است. در این تحقیقات، در اغلب موارد، مشکل عدم بهره‌گیری از کتابخانه، عدم آشنایی دانشجویان با محیط کتابخانه دانشگاهی در ابتدای ورود به دانشگاه، و عدم اجرای برنامه‌های آموزشی توسط بخش آموزشی دانشگاه ذکر شده است. روش‌هایی که برای انتقال دانش استفاده از کتابخانه به مراجعان پیشنهاد شده‌اند در دو دسته قابل تقسیم‌بندی می‌باشند:

بخش عمده‌ای از تحقیقات انجام شده به این نکته اشاره کرده‌اند که تشکیل دوره آموزشی در زمان معین می‌تواند استفاده‌کنندگان از کتابخانه را در استفاده از منابع یاری دهد. آنچه در این روش قابل توجه است، تشکیل کلاس‌های آموزشی با تأکید بر حل تمرین‌های عملی توسط فراگیرنده می‌باشد و با این کار سعی می‌شود فراگیرنده در ارتباط مستقیم با منابع کتابخانه و روش‌های بهره‌گیری از آنها قرار گیرد. حسن این روش در برگزاری کلاس‌های آموزشی به صورت متمرکز و رفع مشکلات فراگیرنده و طبعاً صرفه‌جویی در وقت کتابدار و هزینه‌های مربوط به تشکیل کلاس‌های متعدد و پراکنده می‌باشد.

اما روش دیگری که به دنبال انجام یکسری از تحقیقات در این زمینه پیشنهاد شده است، انتقال اطلاعات لازم برای استفاده از منابع کتابخانه توسط کتابدار در هنگام مراجعه استفاده‌کننده به کتابخانه است. در این روش، داشتن انگیزه عامل اساسی در فراگیرنده برای

یادگیری آموزش‌های ارائه شده از سوی کتابدار عنوان شده است. در این روش کتابدار باید مراجعه‌کننده را در پیدا کردن منابع و روش‌های جست‌وجوی اطلاعات همراهی کند و طبعاً این کار مستلزم صرف وقت و هزینه زیادی می‌باشد تا آموزش‌های لازم به تک تک مراجعانی که در پیدا کردن منابع مورد نیازشان با مشکل روبه‌رو می‌شوند داده شود. از طرفی، کمبود نیروی متخصص در کتابخانه‌ها و بودجه ناکافی برای این کار مشکلاتی است که تشکیل کلاس‌های آموزشی متمرکز و کوتاه‌مدت را توجیه می‌کند. مزیت تشکیل کلاس‌های آموزشی و حل تمرین‌های عملی توسط فراگیرندگان بر سایر روش‌ها از قبیل توزیع دستورالعمل استفاده از کتابخانه و یا فیلم‌های آموزشی، این است که در این روش سایر حواس دخالت داشته و شرکت‌کنندگان علاوه بر دیدن، شنیدن، و صحبت کردن در مورد موضوع با انجام تمرین‌های عملی تجربه لازم در بهره‌گیری از منابع را به‌دست می‌آورند.

اهداف پژوهش

هدف کلی

هدف کلی این تحقیق تعیین تأثیر اجرای برنامه استفاده از کتابخانه بر توانایی استفاده از منابع کتابخانه در بین دانشجویان دوره تحصیلات تکمیلی شاغل به تحصیل دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران است. با بررسی میزان تأثیر اینگونه برنامه‌ها بر دانش استفاده از کتابخانه در بین دانشجویان، و بررسی نظرات آزمودنی‌ها، سعی در ارائه برنامه‌ای متناسب با نیازهای اطلاعاتی آنها می‌باشد.

اهداف ویژه

- تعیین توانایی دانشجویان تحصیلات تکمیلی در استفاده از منابع کتابخانه قبل از اجرای برنامه آموزش استفاده از کتابخانه؛
- تعیین توانایی دانشجویان تحصیلات تکمیلی در استفاده از منابع کتابخانه بعد از اجرای برنامه آموزش استفاده از کتابخانه؛
- تعیین اختلاف توانایی دانشجویان تحصیلات تکمیلی در استفاده از منابع کتابخانه قبل و بعد از اجرای برنامه آموزش استفاده از کتابخانه؛ و
- تعیین میزان توانایی دانشجویان تحصیلات تکمیلی در شناخت وظایف کارکنان و مقررات کتابخانه و مسائل مربوط به آن قبل و بعد از اجرای برنامه آموزش استفاده از کتابخانه.

پرسش‌های پژوهش

۱. آیا اجرای برنامه آموزش استفاده از کتابخانه بر توانایی استفاده از منابع کتابخانه تأثیر دارد؟
۲. آیا میان دانشجویان آموزش دیده و دانشجویان آموزش ندیده، در توانایی استفاده از منابع کتابخانه اختلاف معناداری وجود دارد؟
۳. آیا اجرای برنامه آموزش استفاده از کتابخانه بر میزان شناخت دانشجویان از منابع الکترونیکی تأثیر دارد؟
۴. آیا اجرای برنامه آموزش استفاده از کتابخانه بر میزان شناخت دانشجویان از منابع مرجع تأثیر دارد؟
۵. آیا اجرای برنامه آموزش استفاده از کتابخانه بر شناخت وظایف کارکنان و مقررات کتابخانه و مسائل مربوط به آن تأثیر دارد؟
۶. آیا اختلاف میان دانشجویان آموزش دیده از طریق آموزش حضوری و دانشجویان آموزش دیده از طریق بروشور آموزشی، در میزان تأثیر برنامه آموزشی معنادار است؟
۷. هر کدام از دو روش آموزش در دوره آموزشی و با دفترچه راهنما، در کدام سویه‌ها از روش دیگر سودمندتر است؟

روش تحقیق

روش پژوهش حاضر تجربی است، متغیر مستقل اجرای برنامه آموزش نحوه استفاده از کتابخانه و متغیر وابسته توانایی دانشجو در استفاده از منابع کتابخانه می‌باشد.

جامعه تحقیق

جامعه مورد بررسی در این تحقیق، دانشجویان دوره تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران می‌باشند. از میان جامعه ۳۵۰ نفری دانشجویان تحصیلات تکمیلی در زمان اجرای پژوهش تعداد ۷۰ نفر از دانشجویان دوره تحصیلات تکمیلی شاغل به تحصیل در سال تحصیلی ۱۳۸۵-۱۳۸۶ در این دانشگاه به‌طور تصادفی انتخاب شده‌اند و به‌طور تصادفی در دو گروه ۳۵ نفری جای داده شده‌اند. از این دو گروه ۳۵ نفره قبل از هرگونه آموزش، پیش‌آزمون به‌عمل می‌آید و سپس به گروه اول از طریق آموزش کلاسی آموزش داده می‌شود، آموزش کلاسی به‌صورت گروهی و با تشکیل کلاس‌های کوتاه‌مدت و همراه با سخنرانی کتابدار متخصص می‌باشد. گروه دوم، با استفاده از بروشور آموزشی که شامل موضوعاتی از قبیل: آشنایی با بخش‌های مختلف کتابخانه، منابع مرجع، شیوه استفاده از منابع کتابخانه‌ای، سازماندهی منابع، روش‌های اداره کتابخانه،

و روش‌های جست‌وجوی اطلاعات از منابع چاپی و همچنین منابع الکترونیکی که بر روی شبکه اینترنت و همچنین به صورت پایگاه‌های الکترونیکی از طریق CD ROM قابل استفاده‌اند آموزش می‌بینند. پس از ارائه آموزش‌های لازم از هر گروه پس‌آزمون گرفته می‌شود و با نتایج پیش‌آزمون همان گروه مقایسه می‌شود. در انتها پس‌آزمون هر دو گروه نیز با یکدیگر مقایسه می‌شود تا مشخص شود کدام روش آموزشی تأثیر بیشتری در دانش آزمودنی‌ها نسبت به قبل از آموزش داشته است.

اطلاعات از طریق دو آزمون، پیش‌آزمون و پس‌آزمون، قبل و بعد از دوره آموزشی در بین دانشجویان جمع‌آوری می‌گردد.

ابزار گردآوری داده‌ها

ابزار گردآوری داده‌ها در این تحقیق، پرسشنامه است. این پرسشنامه شامل ۴۲ سؤال می‌باشد که قبلاً توسط محقق در تحقیق مشابهی در دانشگاه شهید چمران اهواز به‌عنوان پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد مورد استفاده قرار گرفته و روایی و پایایی آن به اثبات رسیده است. این پرسشنامه، دانش آزمودنی‌ها را در مورد منابع مرجع، سازماندهی کتابخانه، روش‌های اداره کتابخانه، و روش‌های جست‌وجوی اطلاعات مورد سنجش قرار می‌دهد. این پرسشنامه در دو نوع، پیش‌آزمون و پس‌آزمون، تنظیم شده است که محتوای هر دو پرسشنامه یکی است. ابتدا، پرسشنامه پیش‌آزمون در اختیار دانشجویان شرکت‌کننده در تحقیق قرار می‌گیرد، سپس دوره آموزش آشنایی با کتابخانه و روش استفاده از منابع ارائه می‌گردد و مجدداً همان پرسشنامه، با کمی تغییر در محل گزینه‌ها در اختیار دانشجویان شرکت‌کننده در جامعه آماری قرار می‌گیرد.

در بخش نخست پرسشنامه، ابتدا، دیدگاه‌های پاسخگویان درباره لزوم اجرای برنامه‌های آموزش استفاده از کتابخانه، محتوای برنامه آموزشی، زمان مناسب برای ارائه برنامه آموزشی، و عناصر مهم در آموزش مورد بررسی قرار گرفته است. در این بخش، سعی شده تا اطلاعات و دانش جامعه مورد پژوهش در مورد برنامه‌های آموزش استفاده از کتابخانه مورد بررسی قرار گیرد. اطلاعاتی که از این بخش پرسشنامه استخراج می‌شود به محقق کمک می‌کنند تا ضمن بررسی نیازهای اطلاعاتی جامعه مورد پژوهش، بتواند زمان ارائه برنامه، محتوای برنامه، و سایر عناصری را که در ارائه یک برنامه موفق و مفید مؤثر می‌باشند، تشخیص داده و در عمل به آنها بپردازد.

در بخش دوم، پرسشنامه شامل سؤالاتی در زمینه دانش به‌کارگیری کتابخانه مانند رده‌بندی، محل‌های به دست‌آوری اطلاعات، داده‌های موجود در فهرست‌برگه، چیدمان مواد

در قفسه‌ها، ویژگی‌های منابع مرجع، و پایگاه‌های الکترونیکی برای ارائه مطالب است.

روش‌های آماری مورد استفاده

برای توصیف نمونه‌ها از روش‌های آمار توصیفی شامل جداول متقاطع به همراه فراوانی و درصد استفاده شده است. برای پاسخ به پرسش‌ها آزمون کاسکوئر (χ^2) صورت گرفته است و همچنین از نمودارها برای تفهیم ساده‌تر مطالب استفاده می‌شود.

یافته‌های پژوهش

در این بخش، سعی شده مواردی که باید در اجرای برنامه‌های آموزش استفاده از کتابخانه مورد توجه قرار گیرند از قبیل: محتوای برنامه آموزشی، زمان مناسب برای ارائه برنامه آموزشی، و عناصر مهم در آموزش از دیدگاه آزمودنی‌ها بررسی شود تا در ارائه بهتر و موفق‌تر اینگونه آموزش‌ها مورد تأکید قرار گیرد.

- زمان ارائه برنامه آموزشی

در این بخش، بیشتر آزمودنی‌ها بر ارائه برنامه‌های آموزشی در ابتدای ورود به دانشگاه و ترم اول کارشناسی تأکید کرده‌اند.

- محتوای برنامه آموزشی

۱. بخش پرسش‌های کتابشناختی

یافته‌های به دست آمده نشان می‌دهد، که به‌طور کلی، روش آموزشی بروشور مؤثرتر از روش کلاسی می‌باشد، زیرا ارائه جزء به جزء اطلاعات کتابشناختی به روش آموزش از طریق بروشور می‌تواند از اتلاف وقت، هزینه، و نیروی انسانی جلوگیری کرده و اطلاعاتی را که در زمینه کتابشناختی لازم است در اختیار استفاده‌کننده قرار دهد. چاپ فهرستبرگه و تشریح آن به روش بروشور می‌تواند نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان را برآورده سازد. در بین آزمودنی‌ها نیز استقبال از ارائه این قسمت از آموزش به روش بروشور به مراتب بیشتر از روش آموزش کلاسی بوده است.

۲. بخش پرسش‌های مربوط به سازماندهی منابع

در این بخش نیز مانند بخش کتابشناختی روش آموزشی بروشور تفاوت چشمگیری نسبت به روش آموزش کلاسی داشته است. لذا پیشنهاد می‌شود برای انتقال اطلاعات این بخش از برنامه آموزشی، که مربوط به شناخت رده‌های یک رده‌بندی خاص و چگونگی

قرار گرفتن منابع در قفسه‌های کتابخانه است، از روش آموزشی بروشور استفاده شود.

۳. بخش سؤالات مربوط به منابع مرجع

در این بخش، با توجه به نتایج به دست آمده از هر دو گروه آموزشی، می‌توان نتیجه گرفت که روش آموزش کلاسی مؤثرتر از روش آموزشی بروشور می‌باشد. در واقع، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که انتقال مفاهیمی مانند «کتاب مرجع»، «چکیده»، «شیوه در اختیارگذاری منابع مرجع»، «کتابنامه»، «نمایه»، و «کتابشناسی»، از طریق آموزش کلاسی تأثیر معناداری داشته و تنها در مورد مفهوم «REF» و «م» در بازیابی منابع مرجع روش آموزشی بروشور مؤثر بوده است.

۴. بخش پرسش‌های مربوط به سازمان کتابخانه

با توجه به نتایج به دست آمده، در مفاهیم «مخزن باز و نیمه‌باز»، «روش اداره کتابخانه»، «شناخت وظایف کتابدار بخش امانت»، «شناخت مهم‌ترین وظایف کتابداری بخش فنی»، و «کاربرد کامپیوتر در کتابخانه» از طریق آموزش بروشور تأثیر معناداری دیده می‌شود. بیشترین تأثیر نیز در مورد مفهوم مخزن باز و نیمه‌باز، و کمترین تأثیر در مفهوم وظایف کتابدار بخش فنی دیده شده است. تنها در مفهوم وظایف کتابدار بخش فنی در آموزش کلاسی تأثیر معناداری دیده شده است.

بخش پرسش‌های اصلی پژوهش

در این بخش یافته‌های حاصل از پژوهش در قالب پرسش‌های پژوهش ارائه شده تا نتایج ملموس‌تری به خواننده ارائه گردد. در پاسخ به نخستین پرسش پژوهش، درباره تأثیر آموزش بر شناخت و توانایی دانشجویان در به‌کارگیری منابع کتابخانه، یافته‌ها نشان می‌دهد که تأثیر آموزش‌ها بر شناخت و توانایی آزمودنی‌ها در به‌کارگیری منابع کتابخانه مثبت بوده است و این تأثیر در مقایسه پاسخ‌های آزمودنی‌ها در پیش‌آزمون و پس‌آزمون در هر دو گروه آموزشی دیده می‌شود (جدول ۱).

همچنان که در جدول ۱ دیده می‌شود از میان ۳۴ نکته آموزش داده شده به دانشجویان، تأثیر این آموزش‌ها روی هم‌رفته در ۱۷ مورد (نزدیک به ۵۳ درصد) معنادار بوده و روش آموزش کلاسی در ۳ مورد از آموزش بروشور تأثیر بیشتری داشته است. سه موردی که در روش آموزشی بروشور تأثیر معناداری نشان نداده‌اند «ویژگی‌های کتاب مرجع»، «نظام رده‌بندی کتابخانه»، و «شیوه به‌کارگیری مجله‌های موجود در کتابخانه» بوده است. لازم به

ذکر است که روش آموزش کلاسی در ۱۲ مورد به روش آموزش دفترچه برتری داشته است. در جدول ۲ پس‌آزمون دو گروه با هم مقایسه شده و سطح معناداری تفاوت‌ها را نشان می‌دهد.

در پاسخ به پرسش سوم پژوهش، مقایسه پیش‌آزمون و پس‌آزمون با آزمون کاسکوئر (χ^2)، نشان داد که هر دو روش آموزش بر میزان شناخت آزمودنی‌ها از منابع الکترونیکی مؤثر

آموزش کلاسی			بروشور آموزشی			نوع آموزش
χ^2	درجه آزادی	سطح معناداری	χ^2	درجه آزادی	سطح معناداری	متغیر
۱۸/۱۰	۲	۰/۰۰۰	۱۹/۱۹۷	۲	۰/۰۰۰	دستیابی به موجودی و شناسه‌های کتاب‌ها
۳۹/۸۱۷	۳	۰/۰۰۰	۱۷/۱۰۹	۲	۰/۰۰۰	هدف از رده‌بندی
۲۸/۲۹۶	۳	۰/۰۰۰۰	۲۱/۸۹۸	۳	۰/۰۰۰	درک نمایه موضوعی
۳۶/۹۸۰	۱	۰/۰۰۰	۲۸/۴۳۶	۱	۰/۰۰۰	درک موضوع
۴۸/۳۶۵	۳	۰/۰۰۰	۱۷/۷۴۱	۳	۰/۰۰۰	جای نمونه فهرستبرگه در کتاب
۰/۴۶۱	۱	۰/۰۲۷	۰/۰۱۵	۱	۰/۹۵۱	ویژگی‌های کتاب مرجع
۲۹/۷۰۲	۳	۰/۰۰۰	۱۰/۹۵۵	۳	۰/۰۱۲	مفهوم مخزن نیمه‌باز
۳۷/۴۷۸	۲	۰/۰۰۰	۵/۲۸۹	۳	۰/۱۴۵	نظام رده‌بندی کتابخانه
۱۲/۸۵۷	۱	۰/۰۰۰	۰/۰۳۴	۱	۰/۸۵۵	روش به کارگیری مجله‌های موجود در کتابخانه
۳۲/۲۷۷	۲	۰/۰۰۰	۷/۸۰۲	۲	۰/۰۲۰	مفهوم REF در نشانه‌های کتابخانه
۲۵/۶۴۱	۳	۰/۰۰۰	۱۵/۸۷۱	۳	۰/۰۰۱	مفهوم نمایه
۹/۰۷۳	۳	۰/۰۰۰	۷/۷۹۳	۳	۰/۰۵۰	مفهوم چکیده
۲۵/۶۴۱	۳	۰/۰۰۰	۱۵/۷۸۱	۳	۰/۰۰۱	مفهوم کتابنامه
۲۹/۳۱۸	۳	۰/۰۰۰	۱۶/۹۸۰	۳	۰/۰۰۱	مفهوم کتابشناسی
۱۸/۲۱۶	۳	۰/۰۰۰	۲۱/۴۱	۳	۰/۰۰۰	کاربرد کامپیوتر در قسمت‌های مختلف کتابخانه
۱۴/۱۲	۲	۰/۰۰۰	۷/۲۱۸	۲	۰/۰۴۶	مهم‌ترین وظیفه کتابداران بخش فنی
۳۸/۰۳۳	۳	۰/۰۰۰	۱۹/۶۴۱	۳	۰/۰۰۲	مهم‌ترین وظیفه کتابداران بخش امانت

جدول ۱

مقایسه پیش‌آزمون و پس‌آزمون
گروه‌های آموزشی با آزمون χ^2

است (برای گروه آموزش‌دیده با بروشور آموزشی Sig=۰/۰۰۰؛ df=۳؛ $\chi^2=۱۴/۱۴$ و برای گروه آموزش‌دیده در دوره آموزشی Sig=۰/۰۰۰؛ df=۳؛ $\chi^2=۲۵/۳۱۴$). همچنین، مقایسه پس‌آزمون دو گروه مربوط به همین متغیر نشان داد که دو روش آموزشی در این زمینه با هم تفاوت معناداری ندارند؛ چون χ^2 محاسبه شده (Sig=۰/۷۹۳؛ df=۳؛ $\chi^2=۱۷/۰۳۳$) از بحرانی کوچک‌تر است (df=۳؛ $\chi^2=۰/۵$). از این رو، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت

که دو روش آموزشی در این باره اختلافی با هم ندارند. در پاسخ به پرسش چهارم پژوهش، درباره تأثیر برنامه‌های آموزشی بر میزان شناخت آزمودنی‌ها از منابع مرجع، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که روش آموزش کلاسی در همه

متغیر	سطح معناداری	درجه آزادی	χ^2
جای نمونه فهرستبرگه در کتاب	۰/۰۲۱	۳	۹/۷۱۳
شناسایی کتاب مرجع	۰/۱۰۱۸	۲	۹/۰۷۸
سامانه رده‌بندی کتابخانه	۰/۰۰۶	۲	۱۰/۲۶۱
روش به‌کارگیری مجله‌های موجود در کتابخانه	۰/۰۱۲	۲	۸/۸۷۸
مفهوم نمایه	۰/۰۳۸	۳	۸/۴۲۲۲
مفهوم کتابنامه	۰/۰۳۱	۳	۸/۸۷۰
مهم‌ترین وظیفه کتابداران بخش امانت	۰/۰۲۰	۳	۹/۸۶۶
ترتیب قرار گرفتن کتاب‌ها در قفسه	۰/۰۰۴	۱	۸/۱۱۰
روش اداره کتابخانه	۰/۰۲۳	۲	۷/۵۷۸
بهترین منبع اطلاعاتی درباره چکیده مطالب یک موضوع	۰/۰۳۰	۳	۸/۹۴۵
منبع مرجع برای گرفتن شناسه‌های یک مجله	۰/۰۳۵	۳	۸/۶۱۸
کوتاه‌ترین راه دستیابی به داده‌های کتابشناختی مقالات فارسی	۰/۰۰۱	۳	۱۵/۵۶۵

جدول ۲

مقایسه پس‌آزمون
گروه‌ها به آزمون χ^2

موارد کاملاً مؤثر بوده، ولی روش آموزش با دفترچه راهنما در آموزش «شیوه به‌کارگیری مجله‌ها» و «ویژگی‌های کتاب مرجع» مؤثر نبوده است. همچنین، مقایسه پس‌آزمون‌های دو گروه نشان می‌دهد که آموزش کلاسی در پنج مورد بیش از آموزش با دفترچه راهنما تأثیر داشته است: «شناسایی ویژگی‌های کتاب مرجع»، «شیوه به‌کارگیری مجله‌ها»، «مفهوم نمایه»، «مفهوم کتابنامه»، و «منبع مرجع برای گرفتن شناسه‌های یک مجله».

در پاسخ به پرسش پنجم پژوهش درباره تأثیر آموزش بر آشنایی دانشجویان با مقررات و وظایف کارکنان کتابخانه، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که آموزش‌ها در این زمینه نیز مؤثر بوده و روش آموزش کلاسی از آموزش از طریق بروشور مؤثرتر بوده است ($\chi^2=9/866$; df=3; Sig=0/020) همچنان که دیده می‌شود آموزش کلاسی بر دانشجویان آموزش دیده تأثیر بیشتری داشته و تفاوت تأثیر دو روش آموزشی از دیدگاه آماری معنادار است. به همین دلیل پاسخ پرسش ششم پژوهش درباره معنادار بودن تفاوت تأثیر برنامه‌های آموزشی بر دانشجویان آموزش دیده در دوره آموزش کلاسی و آموزش از طریق بروشور مثبت است.

با توجه به جدول ۲ پاسخ پرسش هفتم پژوهش که کدام یک از دو روش آموزشی در کدام سویه‌ها مؤثرتر از روش دیگر است به دست می‌آید. همچنان که دیده می‌شود روش دوره آموزشی در ۱۲ متغیر از روش آموزشی بروشور مؤثرتر بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

همانطور که در سایر تحقیقات (عطاردی بیمرغی، ۱۳۷۵) یافته‌ها نشان می‌دهد (بیش از ۶۰ درصد دانشجویان) آشنایی کافی برای استفاده مفید از منابع کتابخانه را در بدو ورود به دانشگاه ندارند، یافته‌های حاصل از این پژوهش نیز مؤید این مطلب است که جامعه مورد تحقیق در ابتدا و قبل از ارائه برنامه آموزش استفاده از کتابخانه توانایی لازم را برای بهره‌گیری مؤثر از منابع نداشته‌اند و آموزش ارائه شده در زمینه شیوه استفاده از کتابخانه مؤثر بوده است. این برداشت کلی از عدم آشنایی دانشجویان با برنامه‌های آموزش استفاده از کتابخانه در پژوهش حاضر در دو بخش آموزش از طریق بروشور و آموزش کلاسی نتایج تقریباً مشابهی را نشان داده است. در زمینه «دانش کتابشناختی»، یافته‌ها هر دو روش آموزش کلاسی و آموزش از طریق بروشور را مؤثر نشان می‌دهد، ولی همچنان که گفته شد آموزش با بروشور برای ارائه جزئیات اطلاعات کتابشناختی و جلوگیری از اتلاف وقت کتابداران و فراگیران و برای کاهش هزینه‌ها مؤثرتر است. به همین دلیل در زمان انجام این پژوهش، بیشتر شرکت‌کنندگان در دوره‌های آموزشی یادآور شدند که یادگیری آنها با مطالعه فردی و از جمله استفاده از دفترچه راهنما بهتر صورت می‌گیرد و از اتلاف وقت آنها جلوگیری به عمل می‌آید. برای نمونه، چاپ نمونه فهرستبرگه و تشریح آن می‌تواند جزئیات دقیق اطلاعات کتابشناختی را در اختیار کاربران قرار دهد.

در زمینه «سازماندهی منابع»، دو روش آموزشی تفاوت زیادی با هم نداشتند. در آموزش با دفترچه راهنما و دوره آموزشی، تأثیر آموزش در همه مواد مثبت بوده است، ولی عمده‌ترین تأثیر، در مفاهیمی بود که معمولاً برای بسیاری از کتابداران بدیهی می‌نماید و از این رو شاید کمتر به آنها پرداخته شود؛ مانند «هدف رده‌بندی» و «جای نمونه فهرستبرگه در کتاب»، بنابراین، باید در آموزش کاربران، هیچ نکته‌ای از سوی کتابداران آسان انگاشته و فراموش نشود. یافته‌ها در زمینه «منابع مرجع» نشان داد که تأثیر دوره آموزشی از آموزش با دفترچه راهنما بیشتر بوده است. ماهیت، گوناگونی، و اهمیت منابع مرجع و محسوس نبودن خدمات مرجع پویا در کتابخانه‌های ایران (حتی در کتابخانه‌های دانشگاهی)، ضرورت فعال‌سازی بخش مرجع کتابخانه‌ها را از طریق آموزش حضوری انکارناپذیر می‌سازد. گستردگی و پیچیدگی خدمات مرجع با حضور فناوری‌های نوین اطلاعاتی و پیدایش

پدیده‌های دیگر مانند اینترنت و دیگر خدمات الکترونیکی و دیجیتالی، لزوم و نیاز به این کار را دوچندان کرده است. به‌ویژه، باید به این نکته توجه شود که تجربه در کار و خدمات مرجع اصلی بنیادی است. از همه مهم تر، در دوره‌های آموزش کلاسی کنش متقابل و دوسویه کتابدار و کاربر (فراگیر) به صورت عملی اجرا می‌شود؛ امتیازی که دفترچه راهنما از آن بی‌بهره است.

درباره «سازمان کتابخانه»، یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده تأثیر هر دو روش آموزشی در بیشتر موارد است. تأثیر اندک آموزش با بروشور را در زمینه «نظام رده‌بندی کتابخانه»، شاید بتوان برآمده از دشواری موضوع، روان نبودن متن این بخش از دفترچه راهنما فراهم آمده، و بیان ناروشن آن، یا نیاوردن نمونه‌های روشن از سوی کتابداران دانست. نوشتارها باید در شیوه نگارش، واژه‌ها، و ترکیب‌های به کاررفته ساده و قابل درک باشد و تا آنجا که می‌شود نمونه‌هایی ساده و روشن برای انتقال مفهوم یا دانش آورده شود. از آنجا که این مشکل در دوره آموزشی پیش نیامده و تأثیر این روش در هر شش زمینه مثبت و معنادار بوده است، بار دیگر برتری حضور دانشجویان (یادگیرندگان) در فرایند یادگیری پویا و امکان گفت‌وشنود مشخص می‌شود. آنچه می‌ماند، اداره چنین دوره‌هایی است به گونه‌ای که دارای بیشترین بازده، و در برابر آموزش بروشور، هزینه سودمندی آن منطقی و پذیرفتنی باشد.

بنابراین، آموزش کاربران نمی‌تواند تنها از یک راه و با یک روش آموزشی ویژه انجام شود و نمی‌توان گفت که یک روش در همه موارد کارآمدتر از روش دیگر است. برای اینکه بتوانیم برنامه با محتوا و کارآمد برای آموزش کاربران داشته باشیم، باید در هر زمینه، با نگرش به همه سویه‌ها از روش آموزشی مناسب‌تر و مؤثرتری بهره گیریم. با این کار می‌توانیم آمیزه‌ای از دو روش آموزش از طریق بروشور و آموزش کلاسی را همزمان در اختیار کاربران بگذاریم و تجربه عملی را زمینه و عاملی برای حل مشکلات یادگیری سازیم.

پیشنهادات

- در آموزش به کارگیری کتابخانه، روش یادگیری پویا که نیازمند مشارکت پویای دانشجویان، به کار گرفته می‌شود.
- متناسب با نوع اطلاعات موردنظر برای آموزش، روش‌های گوناگونی مانند پویایی دوره آموزشی یا ارائه بروشور راهنما به کار گرفته شود.
- آموزش کاربران وظیفه مهم برای کتابخانه‌ها و گروه‌های آموزشی کتابداری شمرده شود.
- برای آشنایی دانشجویان تازه وارد با خدمات و منابع کتابخانه، نشست‌های آشنایی با

کتابخانه برگزار شود.

- دوره‌های آموزشی، به‌صورت جداگانه در هر دانشکده و با نگرش به رشته‌های آموزشی موجود در آن دانشکده و نیازهای ویژه همان گروه‌های آموزشی برپا شود.
- در آموزش، از ابزارهای کمک آموزشی و مواد دیداری و شنیداری برای تفهیم بهتر مطلب بهره‌گیری شود.

منابع

- بیرانوند، علی (۱۳۸۴). «تأثیر اجرای برنامه آموزش استفاده از کتابخانه بر میزان توانایی استفاده از کتابخانه در بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شهید چمران اهواز». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- بیگدلی، زاهد (۱۳۷۷). «آموزش استفاده از کتابخانه‌های دانشگاهی». *فصلنامه کتاب*، ۹ (۳ و ۴): ۵۹-۴۹.
- (۱۳۸۳) «نگاهی دیگر به آموزش استفاده‌کنندگان از کتابخانه: بررسی عوامل بازدارنده این نوع آموزش در ایران». در *سمینار آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی (۱ و ۲ خرداد ۱۳۸۳)*. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مراکز اسناد آستان قدس رضوی، ص ۱۹۷-۲۱۴.
- پرتو، بابک (۱۳۶۸). «بررسی نیازهای اطلاعاتی دانشجویان استفاده‌کننده از کتابخانه‌های دانشگاه شیراز». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شیراز.
- پریخ، مهری (۱۳۸۳). «آموزش سواد اطلاعاتی؛ روش‌ها و راهبردها». در *سمینار آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی (۱ و ۲ خرداد ۱۳۸۳)*. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مراکز اسناد آستان قدس رضوی، ص ۱۹۷-۲۱۴.
- حمزه‌پور، م. ک (۱۳۷۱). «بررسی میزان آگاهی و شناخت کتابداران کتابخانه‌های پزشکی از مراجع پزشکی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران.
- عطاردی بیمرغی، علیرضا (۱۳۷۵). «خودآموز استفاده از کتابخانه‌های پزشکی بر میزان آگاهی دانشجویان پزشکی در شناخت و نحوه استفاده از کتابخانه‌های پزشکی تأثیر دارد». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران.
- مختاری، حمیدرضا (۱۳۷۵). «بررسی برنامه‌ها، روش‌ها و امکانات آموزش استفاده از کتابخانه‌های دانشگاه‌های دولتی شهر تهران و دیدگان مدیران کتابخانه‌ها و نظرات آنها در مورد برنامه ارائه شده». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران.

Downard, Karen (1991). "User education in academic libraries". *Library Management*, 13 (3): 29 – 38.

- Fidzani, B.T. (1998). "Information needs and information seeking behaviour of graduate students at the University of Botswana". *Library Review*, 47 (7): 329 - 340.
- Knapp, P. B. (1965). *The Monteith college library experiment*. New York: Scarecrow Press.
- Lubans, J. (1971). "Evaluation library- user education programs".In: J. Lubans,ed, *Educating library user*. New York & London: Bowker.